

A Kárpát-medence és a Kárpátok természetföldrajzi tájtagolásáról

HEVESI ATTILA¹

A legutóbbi 10–15 évben hazánkban és szomszédságunkban mind gyakrabban használjuk e két tájmegjelölést(?), tájnevet(?), s nemcsak a mind igénytelenebb tömegtájékoztató (tisztelet a kevés kivételnek) nem ügyel arra, hogy e két tájat egymástól legalább viszonylag megfelelően megkülönböztesse, hanem gyakran a földtudományok művelői sem.

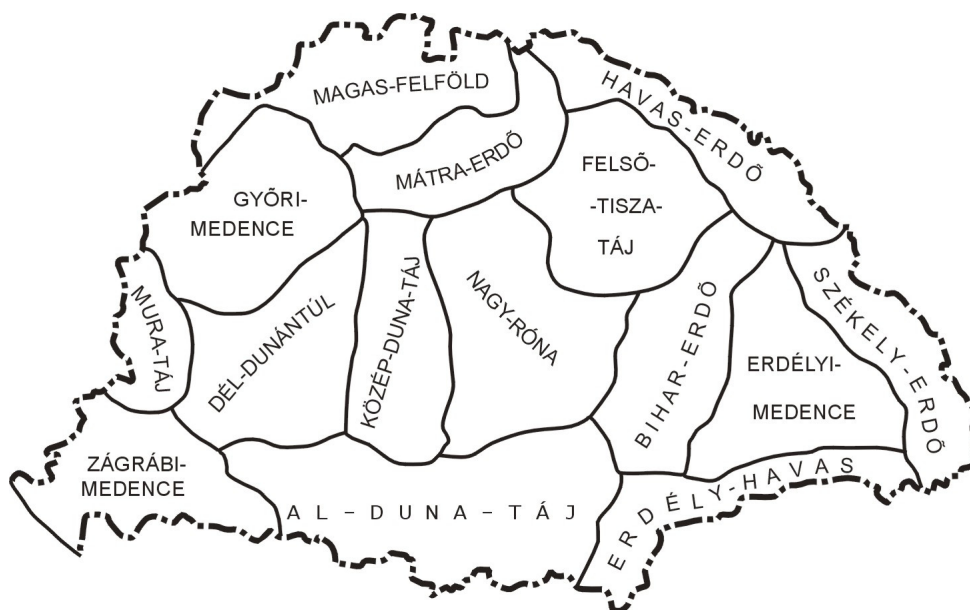
Bár a tájak határai többnyire nem „térképre rajzolt vonalak”, s egymással keskenyebb-szélesebb átmeneti sávon – tájgyepün – keresztül érintkeznek, mégsem mondhatjuk, hogy a bükki, mátrai, cserhádi falvak vagy Balassagyarmat, Ózd, a Csíki-, Gyergyói-, Háromszéki-medence települései a *Kárpát-medencében* vannak. Mert nem ott, hanem a *Kárpátokban!* A *Kárpát-medencében* van viszont pl. Győr, Érsekújvár, Kecskemét, Nagyvárad, Kolozsvár, Marosvásárhely, Újvidék, Belgrád. A hétköznapi szóhasználatban nem ritkán egybeesnek a *Kárpátok* és a *Kárpát-medence*, és sajnos mind sűrűbben a történelemben, közgazdaságban s ritkábban bár, de szégyenszemre a földrajzban is. S manapság megtetőződik mindez azzal, hogy a *Kárpát-medence* és a közép-európai magyarság lakóhelye közé szinte egyenlőségjelet tesznek.

Tény, hogy a közép-európai magyarság nagyobb hányada a *Kárpát-medencében* él, ám jelentős része az *Északnyugati-* és a *Keleti-Kárpátok* medencéiben (a palócok, barkók és a székelyek java). Úgy tűnik, hogy még a tudományok művelői közül sem mindenki tud különbséget tenni a *Kárpát-medence* és a *Kárpátok* között, ill. nem tulajdonít e különbségtételnek fontosságot.

Felületes (mai?) megközelítés szerint mindez a trianoni békeszerződés (1920) következménye. Ami azonban a földtudományokat, s ezen belül főként a földrajz művelőit illeti, ez csak részben igaz. PRINZ GY. (1926, 1937), – aki a *Kárpát-medence* és a *Kárpátok* egyik legráterőbb tájtagolója volt – a két táj vonal- és gyepüsterű határait egyaránt szerencsésen rajzolta meg (*1. ábra*), s szemlélete 1947-ig nemcsak a földrajzban, hanem a rokon természet- és társadalomtudományokban is kedvezően éreztette hatását. Szemléletének kulcsa, hogy e két tájat egészében, az akkori országhatárok figyelembevételével láttá és tagolta. Pontosabban a *Kárpát-medencét* teljességében, a *Kárpátoknak* csak a történelmi Magyar- és Horvátországhoz tartozó részét tekintve. Bár PRINZ GY. (1926, 1937) tájtagolását teljesen nem fogadta el, és néhány tájnevét ellenezte, lényegében ugyancsak az egész *Kárpát-medencére* és a *Kárpátok* java részére készített tájtagolást KÁDÁR L. (1941) is.

A szinte az „egészet átfogó” látásmód a II. világháborút csak néhány évvel élte túl (Soó R. 1945, BULLA B.–MENDÖL T. 1947) 1947 után 1997-ig (HAJDÚ-MOHAROS J.–HEVESI A. 1997) a hazai tájtagolás művelői nem léphettek, vagy nem mertek túllépni a „trianoni” határokon. Így volt ez az 1960-as

¹Tanszékvezető egyetemi docens; Miskolci Egyetem, Természetföldrajz-Környezettan Tanszék, 3515 Miskolc-Egyetemváros. ecoheves@gold.uni-miskolc.hu

1. ábra. „Magyarország tizenöt tája” (PRINZ GYULA, 1937 alapján)

tájvitában is (GÓCZÁN L. 1961.). Egyetlen kivétel SZÉKELY A., aki Európa természetföldrajzát áttekintve egységesen tárgyalta a *Kárpátokat* és az általa *Kárpát-medencevidéknek* nevezett *Kárpát-medencét* is (SZÉKELY A. 1968, 1975). Magyarország „hivatalos tájbeosztása” azonban, amely az 1989–90-es rendszer-változás előtt és a jelenlegi országhatárok „fogságában” készült (PÉCSI M.–SOMOGYI S. 1967, 1980) nemcsak *Magyarország Nemzeti Atlasza* (PÉCSI M. főszerk. 1989), hanem *Magyarország kistájainak katasztere* (MAROSI S.–SOMOGYI S. 1990), sőt *Magyarország atlasza* (PAPP-VÁRY Á. 1999) lapjain is máig „tartja” magát.

1997-ben HAJDÚ-MOHAROS JÓZSEFFel megkíséreltük a „hivatalos” tájbeosztást a *Kárpát-medence* és a *Kárpátok* egészéhez közelítve átalakítani. A „hivatalos” tájbeosztás készítői s az őket „hivatalosan követők” kísérletünket még vitára se méltatták. Holott átalakításunkról mi már készítése közben, majd elkészülte után is keményen vitakoztunk, s nem tartottuk sem tökéletesnek, sem véglegesnek. Láttuk azt is, hogy tájbeosztási térképünk (HAJDÚ-MOHAROS J.–HEVESI A.–HORVÁTH Zs. 1997) nem eléggé áttekinthető. Mindketten reménykedtünk abban, hogy tájtagolásunk fogyatékoságait további vizsgálatokkal, vitákkal – a szakmától várt észrevételeket is figyelembe véve – mind megfelelőbbé javíthatjuk. Sajnos 1997 után, minthogy munkahelyünk – Balatonalmádi, ill. Miskolc – meglehetősen messze esett egymástól, alig volt alkalmunk közös munkánk folytatására. S most, hogy Szerzőtársam a közelmúltban a határtalanba távozott, nincs többé lehetőségünk tájhatárokat egyeztetni.

Úgy vélem, HAJDÚ-MOHAROS JÓZSEFnek, a jelen és a jövő tájfeldrajz-művelőinek – sőt összes földrajzosának! – tartozom azzal, hogy a *Kárpát-medence* és a *Kárpátok* fogalmát és tájtagolását az országhatárok mellőzésével, szándékom szerint megjobbítva, ismét fölvezoljam. A két táj egészét illetően az itt következő tagolás csak nagyvonalú vázlat. Igazán részletesen főleg a *Mátraerdő* (PRINZ Gy. 1937; HAJDÚ-MOHAROS J.–HEVESI A. 1997; HAJDÚ-MOHAROS J. 2000) magyarországi részének (*Észak-magyarországi-középhegység*) tájtagolását ismertetem. Ám a *Kárpát-medence* egészének vázlatos tagolásban is az egységes szemléletre, s az ilyen szellemben levonható következtetésekre és eredményekre kívánom tudós társaim figyelmét föl hívni. A kárpáti – kárpát-medencei tájtagolás, tájnévadás általunk legfontosabbnak ítélt elveit és szempontjait 1997-ben ismertettük. Ezekhez a következőket tartom szükségesnek hozzátenni.

A kárpáti és kárpát-medencei tájak az É.sz. 44,5–50 ° és a K.h. 15–27 ° között, teljes egészében a valódi mérsékelt öv mérsékelt szárazföldi tartományának középső és K-i részében fekszenek. A medence legnagyobb Ny–K-i kiterjedése kb. 530–540 km, az É–D-i kb. 400–410 km. Földrajzi fekvéséből és a nagyságából következik, hogy tájainak legfőbb természetföldrajzi sajátosságait a domborzat, azaz a domborzat formakincse és a felszínformák tszf-i magassága határozza meg. Ezekről függ az egyes tájak természetes növény- és talajtakarója, vízrajza. A tájtagolódás alapvetését pedig a különböző domborzatú (formakincsű) és tszf-i magasságú tájak egymáshoz viszonyított helyzete adja. Az egymással szomszédos, egymáshoz hasonlók egy-egy nagyobb tájtagolási egységbe foglalhatók, az egymással szomszédos, de egymástól lényegesen különbözők – méreteiktől és méretkülönbségeiktől csaknem függetlenül – nem (legföljebb kényszerűségből). Azok az egymáshoz hasonlók, amelyek egymástól távol fekszenek, s közöttük lényegesen különbözők sorakoznak, tagoláskor nem foglalhatók össze. Ezért nem lehet pl. a *Báni-hegység* a *Mecsekvidék*, a *Fruska Gora* a *Dráva–Száva-vidék* része. Mindkettő szigettáj (tájsziget) a *Nagyalföld* „tengerében”. Ahogy a *Gödöllői-dombság* is inkább a *Nagyalföld*-be nyúló félszigettáj (tájfélsziget). Vannak olyan választájajk is, amelyek két szomszédos nagyobb táji egységet úgy különítenek el egymástól, hogy önmaguk valósággal „megfelezőnek” közöttük. S ugyanez akkor legalább annyira különbözik tőlük, mint amennyire hasonlítanak hozzájuk. Közismerten ilyen pl. a Visegrádi- és a Kazán-soros, de ilyen az Alpok és a Dinári-hegység közé ékelődő Ljubljanai-medence is. Hová kell ezeket sorolni? A legbölcsebb: sehová! Egyszerűen tudomásul kell venni, hogy („ennek ellenére!”) vannak!²

A Kárpát-medence

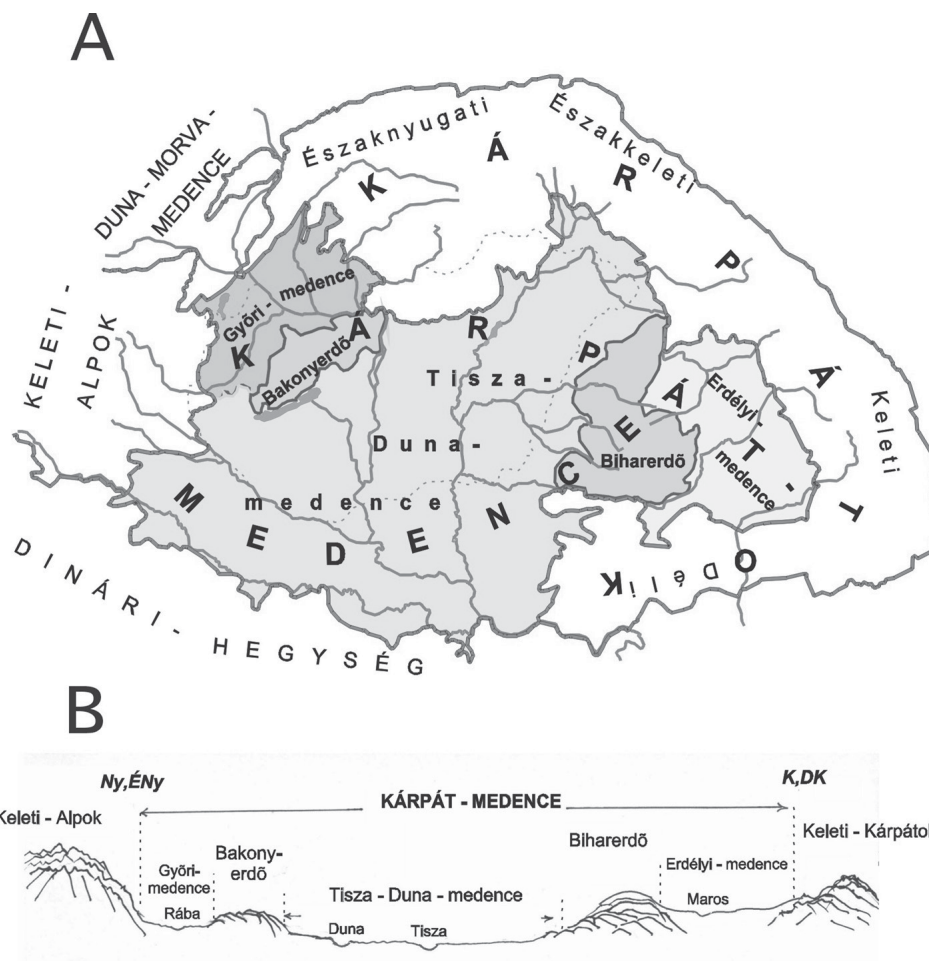
A *Kárpát-medence Közép-Európa* legmarkánsabban elkülönülő nagytája. É-on, K-en és DK-en a *Kárpátok*, D–DNy-on a *Dinári-hegység*, Ny-on az *Alpok* fogják közre. E hegységektől viszonylag könnyen és egyértelműen elhatárolható. Ennek ellenére a *Kárpát-medence* mint földrajzi név, meglepően fiatal. A hazai földrajzi szakirodalomban – eddigi vizsgálataim szerint – csak 1932-ben jelenik meg először (BENDEFY-BENDA L. 1932; KALMÁR G. 1932). A történelmi, ill. a mai Magyarországot ábrázoló hazai térképeken, iskolai atlaszokban mindmáig nem szerepel!³ Hogy meddig tart a medence, és meddig névadó hegységkerete, a köztudatban bizonyára azért sem tisztázódott, mert BULLA B.–MENDŐL T. (1947) *A Kárpát-medence földrajza* c. könyvében gyakorlatilag a medencét és a hegységkeret belső oldalát – az előbbi részeként! – egyaránt bemutatja.

A *Kárpát-medence* nem egységes, hanem háromtagú medence (2. ábra). A három medencetag fölismerésével a hazai földrajzi irodalomban először HUNFALVY JÁNOSNÁL (1863–65, 1886) találkozhatunk, aki a Ny-it *Pozsonyi*-, a középsőt *Pesti*-, a K-it *Erdélyi-medencének* nevezte. Az első kettőt „a két magyar medence”-ként is említi. Ugyanezeket a neveket használja *Egyetemes földrajzának* III. kötetében BALLAGI K. és KIRÁLY P. is (1878). Mindhárman megállapítják, hogy a *Pozsonyi-medence* legnagyobb részét a *Kisalföld*, a *Pesti-medence* javát a *Nagyalföld* foglalja el.

A *Pozsonyi*- és *Pesti-medence* megjelölés ugyan nem szerencsés, s nyilván ez a fő oka annak, hogy nem gyökeresedtek meg. Az azonban kétségtelen, hogy a szóban forgó térségek medence mivoltát mindhárman fölismerték, és kereteiken belül „látták” a *Kis*-, ill. *Nagyalföldet*. Azt, hogy a két

² Zuzmók is vannak, bár az élővilág rendszerezői együttélésük egyik élettárs csoportjának, a gombáknak a közelmúltban új országot (Gombák országa) alapítottak, a másik élettárs csoport (bizonyos kék- és zöldmoszatok) „maradtak” a Növények országában. De együttesüket, mint zuzmókat átsorolták a „Gombaország”-ba. Holott gombafonalaik a moszatok nélkül többnyire életképtelenek. „Téves tájtagolás!”

³ E célból egyelőre csak a legfontosabbnak tűnő kézikönyveket, térképeket és atlaszokat néztem át.

2. ábra. A hármastagolódású Kárpát-medence (A), a hármasszintű és háromszintű Kárpát-medence vázlatos hosszszelvénye (B)

„Alföld” medencében fekszik, tényként rögzítette CZIRBUSZ G. (BALBI, A.–CZIRBUSZ G. 1899) is. Ami a K-i, vagyis az Erdélyi-medencét illeti, értelmezése, határai és neve „kezdetől fogva” a legegyszerűbb, mint ahogy valamennyi természeti adottságát tekintve is az.

A nyugati medencetag

A Ny-i medencetag legmegfelelőbb neve, a Győri-medence PRINZ GYULÁTÓL (1926, 1937) való. PRINZ a tényekből indult ki: világosan látta, hogy a Keleti-Alpok K-i vonulatai és K-i hegységi előterük, az Északnyugati-Kárpátok Ny-i szárnya és D-i hegységi előtere, továbbá a Bakonyerdő (Dunántúli-középhegység) és ÉNy-i hegységi előtere olyan medencét fog közre, amelynek egyik, folyóösszefolyások által kijelölt (vízrajzi) közepe Győrnél, a másik Rév-Komáromnál van, és mert a medence „mértani központja” Győrhöz van közelebb, leghelyesebb Győri-medencéről beszélni.

A párizsi békeszerződés (1947) után ez a szemlélet a hazai földrajzi szakirodalomból hosszú időre eltűnt. Bár a jelenleg „hivatalos” természetföldrajzi tájbeosztás szerint is létezik *Győri-medence* (BULLA B. 1960, 1962; PÉCSI M.–SOMOGYI S. 1980), de mint a *Kisalföld* olyan része, amelyet ÉNy-on és É-on az országhatár zár le. Sajátos helyzet, csaknem domborzati képtelenség. Mert medencén belül gyakoriak az alföldek, alföldeken belül a medencék lényegesen kevésbé. Ráadásul az ilyen értelemben vett *Győri-medencét* a maradék országon belül is alig lehet „elhatárolni”. Nincs pereme, mert K felé szerves folytatása a *Komárom–Esztergomi*-, DNy-on pedig a „hivatalos” tájbeosztás szerint nem is a *Kisalföldhöz*, hanem a mondvcascinált *Nyugat-Magyarországi-peremvidék*hez (erről később bővebben) sorolt *Vas–Soproni-síkság*. SZÉKELY A. (1968, 1975), aki nyilván érzékelte, hogy a *Kisalföld* medencében van, és e medencét „*Nyugati-medenceség*” néven nevezte, a *Győri medencét* szintén a *Kisalföld* közepére helyezte. E középső terület szerkezetileg valóban medence, domborzatilag és felszínalakitanilag azonban nem. Amennyiben azonban PRINZ GYULÁVAL azonos térséget értünk *Győri-medencén*, a *Vas–Soproni-síkság* azonnal a helyére, vagyis a *Győri-medencébe* kerül, ahol a valóságban is van (PRINZ GY. 1937; HAJDÚ-MOHAROS J.–HEVESI A. 1997).

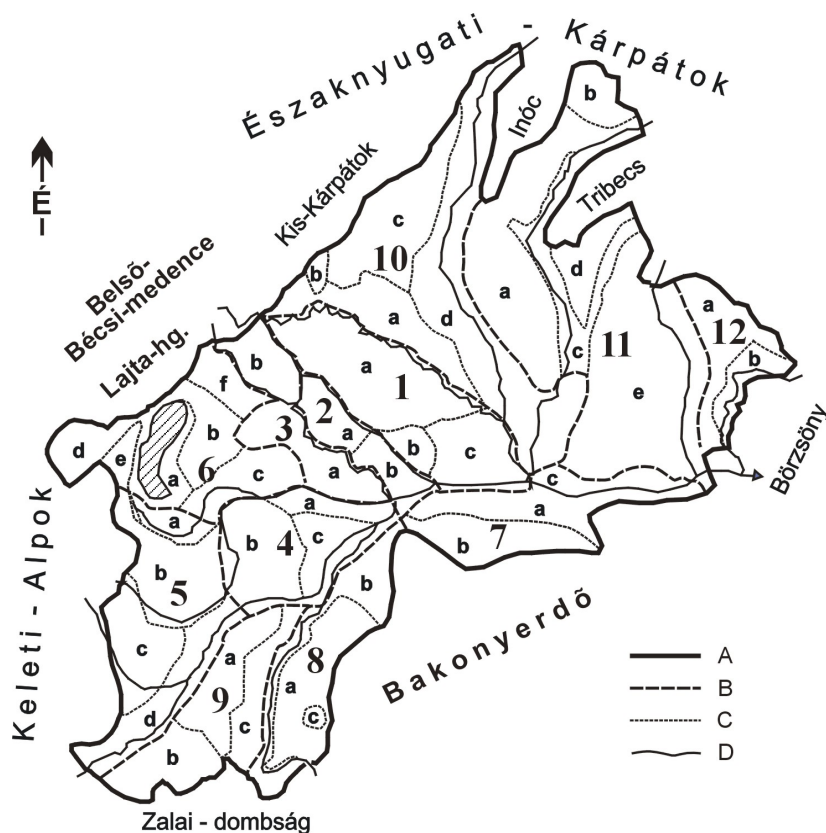
Ami a teljes *Győri-medence* további tagolását illeti, azt az ausztriai és szlovákiai tájtagolást is fölhasználva, és több helyen módosítva az alábbi térkép szerint vélem legvalósabban megoldhatónak (3. ábra). Az 1997-es térképhez (HAJDÚ-MOHAROS J.–HEVESI A.–HORVÁTH Zs.) képest a *Győri-medence* határait és belső tagolását a következők szerint módosítottam: A kényszerből született *Nyugat-Dunántúl* (HAJDÚ-MOHAROS J.–HEVESI A. 1997), valamint a *Nyugat-Magyarországi-peremvidék* (PÉCSI M.–SOMOGYI S. 1967, 1980) tájegység ész- és celszerűnek látszó megszüntetésével azokat – a *Kárpát-medence* és a hegységkeret, itt a *Keleti-Alpok* – egészének figyelembe vételével szétosztottam a *Győri-medence* és a *Keleti-Alpok* között (4–5. ábra). Arculata és helyzete alapján a *Vulka-medencét* (Wulkabecken) és a *Ruszt(i)Fertőmelléki)-dombságot* (Ruster Hügelland) átsoroltam a *Győri-medencébe*. Ugyanezt tettem a *Kemeneshátal* és a *Kemenesalját*val is, az utóbbi esetében egyetértve a „hivatalos” tájbeosztással (PÉCSI M.–SOMOGYI S. 1967, 1980), amely a *Kemenesalját* a *Marcal-medencébe* helyezi. A *Vas–Soproni-síkság* (PÉCSI M.–SOMOGYI S. 1967, 1980), ill. az ezt részben fedő *Rábántúli-kavicstakaró* (*Vas–Soproni-völgyesség*; HAJDÚ-MOHAROS J.–HEVESI A. 1997) legdélibb tájtagja, a *Pinka-fennsík* (Pinka Hügelland) viszont inkább a *Keleti-Alpok aljához* látszik tartozni, éppúgy, mint a „kavicstakaró”-ból a *Kabold-Füles-i dombság* (Kobersdorf Nikitscher Hügelland) és a *Pulyai-medence* (Pullendorfer Becken). Ami a medence belső tagolását illeti, a *Pusztahátat* (*Pándorfalvi-fennsík*, Parndorfer Heide) a *Mosoni-síkságból* áthelyeztem a *Fertő–Hanság-medencébe*, mint annak É-i keretét.

A középső-medencetag

A *Kárpát-medence* legnagyobb tája. ÉK-en az *Északkeleti-Kárpátok* vonulatáig (*Keleti-Beszkidék*, *Vihorlát*, *Szinyák*, *Borló*, *Avas*, *Kőhát*), K-en a *Biharerdőig* (*Erdélyi-középhegység*), DK-en a *Déli-Kárpátok* Ny-i vonulataiig (*Ruszka-havas*, *Szörényi-érchegység*, *Lokva*) terjed. D-en, helyenként átlépve a *Dunát* és a *Szávát*, eléri a *Szerb-érchegységet* és a *Dinári-hegységet* is. É-i és ÉNy-i határa az *Északnyugati-Kárpátok Mátraerdő* (*Észak-magyarországi-középhegység*) vonulata, ill. a *Bakonyerdő* (*Dunántúli-középhegység*). Ny-i határa bizonytalan.

E bizonytalanság jórészt megoldódni látszik, ha e tájat nem *Nagyalföldként*, *Alföldként* vagy *Nagyronaként* (PRINZ GY. 1937), hanem medenceként értelmezzük. Ez esetben a *Mezőföldön* és a magyarországi *Drávamelléken* kívül hozzá tartozik nemcsak a *Szerémség*, hanem a *Dráva-mente* a *Muraköz*zel, és a *Száva-mente* a *Zágráb–Sziszeki-medencével* bezárólag, vagyis a teljes *Dráva–Száva-vidék*,⁴ az egész ún. *Dunántúli-dombság* – a *Zalai-dombság*val együtt -, valamint a *Mecsek*, a *Villányi-* és a *Báni-hegység* is (2. ábra).

⁴ E tájnevet – határaival együtt – ideiglenes megoldásnak tartottuk (HAJDÚ-MOHAROS J.–HEVESI A. 1997), s annak tartom ma is.

3. ábra. A Győri-medence (a Kisalföld medencéje; Kisalföldi-medence) tájtagolása. – 1 = Csallóköz (Zitný Ostrov-horná èast’); b = Csilízköz (Èilizká mokrad’); c = Alsó-Csallóköz (Zitný Ostrov-dolná èast’); 2 = Szigetköz: a = Felső-Szigetköz; b = Alsó-Szigetköz; 3 = Mosoni-síkság: a = Mosoni-róna (Wieselburger Heide); b = Lajtazug vagy Fenyér (Heideboden, Litavská nizina); 4 = Rábaköz: a = Tóköz; b = Kapuvári-sík; c = Csornai-sík; 5 = Vas–Soproni-síkság: a = Ikva-sík; b = Répce-sík; c = Gyöngyös-sík; d = Alsó-Rába-völgy; 6 = Fertő–Hanság laposa: a = Fertő-teknő (Neusiedler Becken); b = Fertőzug (Seerwinkel); c = Hanság (Waaseen); d = Vulka-medence* (Wulkabecken); e = Ruszti- (vagy Fertő-melléki) dombság* (Ruster Hügelland); f = Pusztahát vagy Pándorfalvi-fennsík (Pándorfer Heide); 7 = Komárom (Győr)–Esztergomi-síkság: a = Komárom (Győr)–Tatai-párkányos-sík; b = Kisbér–Igmándi-medence; c = Zsitvatorok (Zitavská mokrad’); d = Almás–Esztergomi–Duna-völgy (Ostrihomská niva); 8 = Marcal-medence: a = Devecser–Pápai-sík; b = Sokoróalja; c = Somló; 9 = Kemenesvidék*: a = Cser (Alsó-Kemeneshát); b = Vasi-Hegyhat (Felső-Kemeneshát); c = Kemenesalja; 10 = Mátyusföld (Mat’ušové zeme): a = Vízköz (Úl’anská niva); b = Sur-erdő (Šúr); c = Nagyszombati-hátság (Trnavská pahorkatina); d = Alsó-Vágmente (Dolnapovazská niva); 11 = Nyitra–Barsi-halomvidék (Podanajská pahorkatina-východná èast): a = Nyitra-hátság (Nitrianská tabul’a); b = Báni-öblözet (Bánovská pahorkatina); c = Közép-Nyitramente (Štredonitrianská niva); d = Zoboralja (Zitavská pahorkatina); e = Garammenti-hátság (Pohronská pahorkatina); 12 = Honti-félmedence (Hontianská kotlina): a = Ipolymenti-hátság (Ipel’ská pahorkatina); b = Alsó-Ipolymente (Dolnaipel’ská niva); A = a Győri-medence határvonala; B = tájhatár; C = tájrészhatár; D = vízfolyás. * A jelölt tájegységek besorolását korábbi tájbeosztásunkhoz (HAJDÚ-MOHAROS J.–HEVESI A. 1997) képest megváltoztattam. (H.A.)

Kétségtelen, hogy az így körülhatárolt medence legnagyobb tája az *Alföld (Nagyalföld)*, s ebből kiindulva lehetne a *Nagyalföld medencéjének*, vagy *Nagyalföldi-medencének* nevezni. Minthogy azonban ez kissé erőltetett, és mert e medencének két fő vízrajzi tengelye van, legszerencsésebbnek vélem *Tisza–Duna-medencének* „keresztelni”. Legjellemzőbb folyója kétségtelenül a *Tisza*, amely forrásvidékétől (*Északkeleti-Kárpátok*) eltekintve teljesen, azaz a torkolatáig végigkanyarog rajta. Emellett éppúgy a medence főfolyójába, a *Dunába* ömlik, mint a medence másik két legfontosabb folyója, a *Dráva* és a *Száva*. Lényegében ugyanígy látta ezt SZÉKELY A. (1975) is: „A Kárpát-medencevidék legnagyobb (150 ezer km²) uralkodó központi medencesége az Északnyugati-Kárpátok és a Dinaridák között a Dunántúli-középhegységvidéktől az Erdélyi-peremhegyvidékig terjedő, az Alföldet és a Dunántúli-dombvidékeket magába foglaló medenceség.”

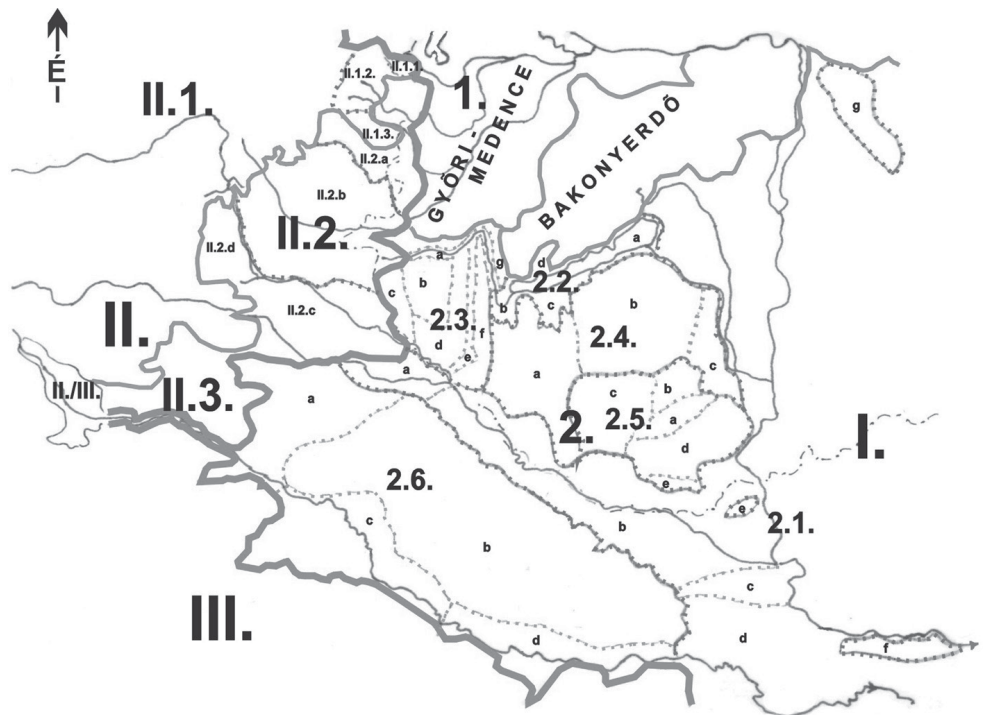
E szemlélet mellett sokkal több tájmeghatározó tényező szól mint ellene. Teljesen fölöslegessé teszi az ún. „*Nyugat-magyarországi-peremvidék*” (PÉCSI M.–SOMOGYI S. 1967, 1980) erőltetett és nehezen értelmezhető „táj” használatát, s ugyanígy az alig szerencsésebb *Nyugat-Dunántúl* megjelölést is. Az így elhatárolt *Tisza–Duna-medence* NyDNY-i részének és szomszédságának további tagolása az 5. ábrán látható. Az 1997-es beosztáshoz képest az általam javasolt változtatásokat az ábrához mellékelte jelmagyarázat tartalmazza. A *Nyugat-Dunántúl* (HAJDÚ-MOHAROS J.–HEVESI A. 1997; HAJDÚ-MOHAROS J. 2000), ill. a *Nyugat-magyarországi-peremvidék* (PÉCSI M.–SOMOGYI S. 1967, 1980) néven megjelölt térségeket (tájegységeket) tényszerűen a *Keleti-Alpok*, a *Keleti-Alpok alja*, ill., ahogy arról már föntebb esett szó, a *Győri-medence* között osztottam szét (3–4. ábra).

Az ábrán a *Dunántúl* nem szerepel sem önálló tájnévként, sem jelzős szerkezetű tájnévben. (Furcsa finta a sorsnak, hogy az egyértelműbb *Tiszántúllal* a jelenleg „hivatalos” tájtagolásban sem találkozunk.) A *Dunántúlnak*, mint tájnévnek mellőzését az alábbiakban indokolom:

A földrajzi tájnak, mint tudományos fogalomnak kialakulása hosszú folyamat. Kezdeté egybeesik a körülhatárolandó földrajzi terület megismerésének kezdetével. A tudományos megismerés azonban valamennyit késik, és hosszabb időt igényel, s ezért a földrajzi táj fogalma később alakul ki, és később tisztul le, mint népi, néprajzi táj, népi tájtagolódás (PRINZ GY. 1937; KÁDÁR L. 1941; KÓSA L.–FILEP A. 1975; JUHÁSZ D. 1988). A földrajzi tájtagolás kialakulása – bizonyos mértékig – egybeesik valamely ország vagy földrész, „nagy-táj” közigazgatási tagolásának kialakításával. Szerencsés esetben a földrajzi és a közigazgatási egységek határának többsége úgy alakul ki, ill. úgy alakítható, hogy azok egymással minél inkább egybeessenek. Ehhez – egyebek mellett – hosszan és lehetőleg folyamatosan az adott térségben élő, azonos alapelvek szerint gondolkodó, hasonló látásmódú és hasonlóan érző lakosságra van szükség. Ennek lehetősége a *Kárpát-medencében* és hegységkeretének belső oldalán csak a 10. sz.-tól Buda elestéig (1541), majd, egyre több ellentmondással, csupán 1718-tól 1920-ig volt meg. Ez leginkább „viszonyító” tájneveink jelentésében, jelentésváltozásában látszik. Az ilyen névadás mindig a névadó helyéhez viszonyít. Ezért csak akkor legkevésbé ésszerűtlen, s akkor legkevésbé félreérthető, ha a névadó „álláspontja” valamely nagy egységbe fogható térség („nagy-táj”) középső részén van.

A *Kárpát-medencét* és hegységkeretének „belső” peremét a magyarság (legalább) a 10. sz.-tól lakta s mindinkább megismerte. A fejedelmi, majd királyi székhely 1541-ig mindvégig a mai *Dunántúlon*, Budán, Székesfehérváron és Esztergomban, majd a tatárjárás (1241–1242) után ismét Budán, a medence igazán középső részén volt. A viszonyító névadásra tehát mintegy 300 év adott jól kiválasztottnak minősíthető alappontot. S e viszonyító névadás a 15. sz. végére meg is történt. Ennek értelmében a ma *Dunántúlnak* nevezett országrész a *Dunán innen* (!) fekszik.

BONFINI, A. 1488–1496 között Magyarország történetéről írt művében a Dunán inneni vármegyék a következők: Szerém, Valkó, Pozsega, Zeng, Zágráb, Baranya, Somogy, Fejér, Veszprém, Pilis, Zala, Vas, Sopron, Győr, Komárom, Esztergom; a Dunán túliak pedig: Pest, Pozsony, Hont, Gömör, Torna, Zólyom, Sáros, Szepes, Ung, Heves, Borsod, Szabolcs, Külső-Szolnok, Bihar, Békés, Arad, Záránd, Torontál, Csongrád, Csanád, Bács, Bodrog, Középső-Szolnok, Kraszna, Bereg, Ugocsa, Nyitra, Bars, Trencsén, Liptó, Árva, Túróc, Abaúj, Zemplén, Máramaros.

4. ábra. A Kárpát-medence Ny–Dny-i részének és közvetlen kelet-alpi-dinári szomszédságának tájtagolása. – I = Kárpát-medence*: I.1 = Győri-medence (Raaber Becken, Kleine Tiefebene, ill. Rábská kotlina, Malá dunajka nizina, – részletes tagolását I. a 3. ábránál); 1.2 = Tisza–Duna-medence: 1.2.1 = Nagyalföld: 1.2.1a = Dráva–Mura-sík; 1.2.1b = Alsó-Dráva-síkság (Drávamenti-síkság, Podravska ravnica); 1.2.1c = Valkói (Vukovári)-sík (Vukovarska zaravan); 1.2.1d = Alsó-Száva-síkság (Posavska ravnica); 1.2.1e = Báni-hegység (Baranya-hát, Kamenjak)-tájsziget (szigettáj) az Alsó-Dráva-síkságon; 1.2.1f = Fruška Gora (Tarcál-hegység)-tájsziget az Alsó-Dráva-síkságon; 1.2.1g = Gödöllői-dombság – a Nagyalföldbe benyúló tájfélsziget (félszigettáj); 1.2.2 = Balaton-medence: a = Balaton; b = Kis-Balaton; c = Nagy-Berek; d = Tapolcai-medence; 1.2.3 = Zalai-dombság: a = Zala-völgy; b = Göcsej; c = Hetés; d = Közép-Zalai-dombság; e = Principális-völgy; f = Zalaapáti-hát; g = Zalavári-hát; 1.2.4 = Somogy–Tolnai-dombság: a = Belső-Somogy; b = Külső-Somogy; c = Tolnai-dombság; 1.2.5 = Mecsekvidék: a = Mecsek; b = Mecsek-hát (Baranyai-Hegyhát); c = Zselic; d = Baranyai-dombság; e = Villányi-hegység; 1.2.6 = Dráva–Szávavidék: a = Szlovén–Horvát-középhegység (Slovensko Hriborje–Hrvatsko Zagorje); b = Szlavóniai-hegy- és dombvidék (Slavonsko gora-gorice); c = Zágráb–Sziszeki-medence (Zagreb kotlina); d = Alsó-Száva-völgy (Posavina); II = Keleti-Alpok (Ost Alpen): II.1 Kelet-alpi hegyvonulatok** (Ost Alpen Gebirges); II.1.1 = Soproni-hegység (Ödenburger Gebirge); II.1.2 = Rozália-hegység (Rosaliengebirge); Kőszegi-hegység (Günser Gebirge); II.2 = Keleti-Alpok alja: II.2a = Kőszeg–Soproni-Alpokalja. Az említett térképről ide soroltam át a Mura–Rába-dombvidékről (4.4) a Heáncföldet (Heunzenland; 4.4.1) és a Felső-Őrséget (Ober Wart; 4.4.1); II. 2b = Rába–Murai-Alpokalja. Ide soroltam át a Mura–Rába-dombvidékről (4.4) az Ilz–Feistritz-dombvidéket (Ilz–Feistritz Hügelland; 5.); a Lapincs-völgyet (Lafnitztal; 4.), a Németújvári-dombságot (Güssinger Hügelland; 3.), a Felső-Rába-völgyet (Oberes Raabtal; 6.), a Gleichenbergi-dombságot (Gleichenberger Hügelland; 7.), a Vendvidéki-dombságot (Goričko; 8.) és az Alsó-Őrséget (Strazne naselje; 9.); II. 2c = Mura–Drávai-Alpok-alja. Ide helyeztem át a Dráva–Mura-dombvidékről (4.6) az Alsó-Mura-síkot (Unteres Murbecken; Ravensko + Dolinsko + Mursko polje; 1.), a Muraközi-dombságot (Windische Büchlen; Gornji Medumurje; 2.) és a Maribori-medencét (Dravsko–Ptujsko polje; 3.); II. 2d = Gráci-medence (Grazer Becken); II. 3 = Szávai-Alpokalja. Ide soroltam át a Szlovén–Horvát-középhegységtől (Slovensko Hribovje–Hrvatsko Zagorje; 6.4) a Szávamenti-hegyvidék É-i felét (Zasavje; 17a.), a Cillei-medencét (Celjska kotlina; 12.), a Vitanje-hegységet (Vitanjske Karavanke; 13.), a Velenjei- és a Slovenjgradeci-medencét (Velenjska, ill. Slovenjgraška kotlina; 14., 15.), a Kozjei-hegységet (Kozjanska hrbovje; 16.), a Voglanji-hegységet (Voglanjska gorice; 8.) és a Senovói-medencét (Senovska kotlina; 5.); II., ill. III. = Ljubljana-medence (Ljubljanska kotlina) választótáj (tájválasztó); III. = Dinári-hegység. Ide helyeztem át a Szlovén–Horvát-középhegységtől (Slovensko Hribovje–Hrvatsko Zagorje; 6.4) a Szávamenti-hegyvidék D-i felét (Dolenjsko; 17b.), a Mirna-völgyet (Mirenska dolina; 4.) és a Krškói-hegységet (Krško Hribovje; 3.). *Az I. mint előtag az ábrán nincs feltüntetve. ** A Hajdú-Moharos J.–Hevesi A.–Horváth Zs. (1999) féle térképen a Nyugat-Dunántúlon (4.) belül mint a Sopron–Kőszegi-hegyvidék (4.1) tagjai (1.6.8) az Alpokon kívül szerepelnek. (Az ábrán csak a Kárpát-medencével közvetlenül érintkező vonulatokat jeleztem! – (H. A.)

Ugyanígy osztja föl a 16. sz.-i Magyarországot BRODARICS I. 1527-ben, a mohácsi vészről írt „históriájában”. „A Duna két részre osztja az országot, innensőre és túlsóra, – mert úgy beszélünk most, mintha Budán, az ország székhelyén lennénk.” (SZENTPÉTERY I. fordítása) Hasonlóképpen csoportosít OLÁH M. (1536) is, bár ő a Drávától D-re eső területeket külön országrészként írja le. Ám Budáról tekintve a *Dunán túli* országrész megyéit *Tisza–Duna közikekre* és *Tiszán túliakra* osztja. HELTAI Gáspár *Magyar Krónikájában* (1575), amely BONFINI, A. latin munkájának részben fordítása, részben átdolgozása, az ország fölosztásnak szintén Buda a kiinduláspontja.

A 17. sz.-ban FRÖLICH D. (1639), majd SZENTIVÁNY M. (1691) Magyarországot két részre, *Felső- és Alsó-Magyarországra* tagolja. Hogy ezek közül melyik fekszik a *Dunán innen*, melyik azon *túl*, világosan kitűnik SZENTIVÁNY M. meghatározásából: „*Divitur Hungaria prima divisione, in Superiorem & Inferiorem. Superior est Trans danubium, Poloniae ac Transylvaniae conterminata. Inferior est, Cis danubium.*” „Magyarország két fő részre, Felsőre és Alsóra tagolódik. A felső a Dunán túl van, Lengyelországgal és Erdéllyel határos. Az alsó a Dunán innen.” (Saját fordítás) A 18. sz. elején ezt az országtagolást követi CSIBA I. (1714) is.

Úgy látszik tehát, hogy a budai kiindulópontot a három részre szakadt országban mindvégig megtartották, – HELTAI G. Kolozsvárt, FRÖLICH D. Késmárkon, SZENTIVÁNY M. Nagyszombatban dolgozott – nyilván abban bízva, hogy – bár ez idő alatt a királyi Magyarország országgyűléseit és a koronázást legtöbbször Pozsonyban tartották – a török kiűzése után ismét Buda lesz az ország központja.

Az országgyűlés színhelye azonban, néhány kivételtől eltekintve, a török kiűzése és a Rákóczi szabadságharc után is Pozsony maradt, és az újra egységessé váló ország földrajzi vizsgálatát BÉL, M. és iskolája is Pozsonyból irányította. Így a *Dunán túl* és *Dunán innen* fogalmának tartalma a 18. sz. derekára kezdett megfordulni. Ugyanekkor, sajnos csak rövid időre, igen ésszerű és földrajzi szempontból helyes „közbeeső megoldás” is fölmerült. TÚRÓCZI L.⁵ (1768) Ny-i, D-i, K-i és É-i; BERTALANFFI P.⁶ (1757), Ny-i, D-i, K-i, É-i és középső részre osztotta az országot, s a vármegyéket eszerint csoportosította.

BÉL M. (1735, 1767) és tanítványa, SZÁSZKY TOMKA J. (1777) művei azonban jobban elterjedtek, mert országleírás szempontjából összességében alaposabbak és színvonalasabbak. Nyilván ez is közrejátszott abban, hogy a 18. sz. közepétől a 19. sz. derekáig a pozsonyi nézőpontú fölosztás uralkodott a hazai közigazgatásban és földrajzi országtagolásban. Eszerint *Felső- és Alsó-Magyarország*, valamint a *Dunán innen* és *Dunán túl* fogalmának tartalma egyaránt fölcserélődött. Ettől kezdve *Felső-Magyarország* tagolódik *Dunán innenre* és *Dunán túlra*, *Alsó-Magyarország* *Tiszán innenre* és *Tiszán túlra*. S a Dunán túli megyék immár: Sopron, Moson, Győr, Komárom, Esztergom, Pilis, Fejér, Tolna, Baranya, Somogy, Zala, Vas és Veszprém, a Dunán inneniek: Pozsony, Nyitra, Trencsén, Árva, Liptó, Túróc, Zólyom, Bars, Komárom, Hont, Nógrád, Pest, Solt, Bács, Bodrog és a Kis-Kun kerület. Alsó-Magyarország Tiszán inneni megyéi pedig – furcsa módon – Szepes, Sáros, Zemplén, Ung, kevésbé furcsa módon Abaúj, Gömör, Torna, Borsod, továbbá Heves, Külső-Szolnok, valamint a Jász és Nagy-Kun kerület. LOSONTZY HÁNYOKI I. *Hármas Kis Tükör* c. könyvének, amely első kiadásától (1773) gyakorlatilag a kiegyezésig (1867) elemi iskolai tankönyv volt, szintén óriási szerepe volt a *Dunán túli* országrész mai értelemben vett fogalmának elterjedésében és rögzülésében.

⁵Túróczi László szerint a nyugati megyék: Moson, Sopron, Vas, Zala, Veszprém, Fehér, Pilis, Esztergom, Győr, Komárom; a déliek: Baranya, Tolna, Somogy, Bodrog, Bács, Szolnok, Pest, Solt, Heves, Temes, Szörény, Csanád, Arad, Békés, Csongrád; a keletiek: Bihar, Szatmár, Ugocsa, Máramaros, Torontál, Szabolcs és az erdélyiek; az északiak: Bereg, Ung, Sáros, Szepes, Liptó, Árva, Túróc, Trencsén, Zemplén, Abaújvár, Torna, Gömör, Zólyom, Borsod, Nógrád, Hont, Bars, Nyitra, Pozsony.

⁶Bertalanffi Pál csoportosítása annyiban tér el Túrócziétól, hogy – nem minden esetben érthető módon – Zemplén, Abaúj, Torna, Gömör, Zólyom, Borsod, Nógrád, Hont, Bars, Nyitra és Pozsony vármegyét az ország „közbeeső” részéhez sorolja.

Az ország ilyen módon való közigazgatási és földrajzi fölosztásának ellentmondásai a földrajzzal foglalkozó „írástudók” számára főként a nagyszombati egyetem Budára, majd Pestre költözése után váltak föltűnővé. Ehhez járult egyebek között, hogy 1790-ben, 1792-ben és 1807-ben Budán (Országház u. 49.) tartották az országgyűlést. Az ellentmondásosság „szemléltetésére” idézem CANNABICH, I.G.F. *Közönséges vagy Universalis Geógráphia* c. munkája (1817) 297. oldalának első bekezdését és a fordító, Czövek I. hozzáfűzött lábjegyzetét.

„A’ Duna mellyéki Kerület*) a’ régi Quadiát és a’ Metanasta Jászok (Jazygum Metanastarum) tartományának részét foglalja magában és a’ Dunától fogva fel a’ Karpathus hegyekig terjed ki, s XIII. Vármegyékre osztatik (...) („Az én Geografusom ezt dunántúl való kerületnek nevezi (...) és azt mondja hogy, más Geographusok duna mellyékinek is nevezik. Az Országban bevett törvényes szokás szerint, a’ Rákos mezején vagy Posonyban kell gondolni magunkat, mint az Ország Gyűléseknek régibb újabb helyein, melly mind a’ kettő innen van a’ Dunán, ’s onnan nevezük el, Dunán innen Dunán túl, Tiszán innen Tiszán túl.) Bizonyára a fönt vázolt ellentmondásokból is következik, hogy a *Dunántúl*, így, egybeírva mind a mai napig nem lett igazán földrajzi tájnévvé.

HUNFALVY J. összefoglaló országleírásában (1863–1865) a *Dunántúl* tájnévként sehol sem fordul elő, éppúgy mint BALLAGI M. *Egyetemes földrajzának* II., Magyarországot tárgyaló kötetében (1870–1871) sem. CZIRBUSZ G. Kárpát-vidékről írott fejezeteiben (BALBI, A.–CZIRBUSZ G. 1899) és a Magyar Földrajzi Társaság *Nagy Magyar Atlasza* (szerk. BRÓZIK K. 1906) Magyarországot ábrázoló lapjain sem találkozunk vele. Annak ellenére, hogy a Kiegészítés (1867) után az országgyűléseket Pesten (1873-tól Budapesten) tartották. Igaz, a király, majd a kormányzó székhelye viszont 1944 végéig Buda maradt.

Az 1920-as és 1930-as években ugyan a *Duna* jobb partja felőli térségeket a földtudományok képviselői már általában *Dunántúlnak* nevezik (PRINZ GY. 1926; KOGUTOWITZ K. 1930; KALMÁR G. 1932; CHOLNOKY J. 1934; SZEGHALMY GY. 1938), ez azonban nem körülhatárolt táj, csupán helymeghatározó viszonyítás. Ennek bizonytalanságát 1873-tól tovább fokozta Buda, Óbuda és Pest Budapestté egyesítése, amelynek következtében a főváros Ny-i része a *Dunán túlra*, a K-i a *Dunán innenre* „került”. A *Dunántúl* fogalmának bizonytalanságát a 20. sz. második felében keletkezett Magyarország-tájbeosztások nem csökkentették, sőt fokozták. Nyilván ez az oka annak, hogy e földrajzi név a legújabb középiskolai és felsőoktatási atlaszokban (PAPP-VÁRY Á. 1996, 1999) sem szerepel.

A fönt írtak értelmében szükségesnek tartom tisztázni, hogy – mindezek ellenére – a *Dunántúl* létező földrajzi térség, amelyet a főváros pesti részéről tekintve „hazai használatra” – de csak arra! – jelenleg úgy határozhatunk meg, hogy ÉÉNy-on és K-en a Duna, Ny-on és D-en a „maradék” ország „trianoni” („párizsi”) határai fogják közre. Ez, az ilyen értelemben vett földrajzi térség azonban nem táj, nem tájcsoport, csupán olyan országrész, amilyen országrésze volt a történelmi Magyarországnak a *Felvidék*, s amilyen értelemben a történelmi Magyarország és a mai Románia esetében *Erdély*. Országrészt és nem tájat jelöltek és jelölnek meg e névvel a rokontudományok, így pl. a néprajz művelői is (SEBESTYÉN GY. 1906; MALONYAY D. 1912; GUNDA B. 1936; HOFER A. 1955).

Az elmondottakból következik, hogy a „dunántúli” jelző a földrajzi tájnevekben sem mindig igazán egyértelmű. A „hivatalos” tájtagolás szerint nem tartozik a *Dunántúli-dombsághoz* a *Zalai-dombság*. Pedig dombvidék is, meg túl is van a *Dunán*. Nem tartozik a *Dunántúli-középhegység*hez sem a *Mecsek*, sem a *Villányi-hegység*, sem a *Kőszegi*- sem a *Soproni-hegység* magyarországi része. Holott mindegyik középhegység a *Dunán túl* helyezkedik el. Bezzeg hozzátartozik a *Visegrádi-hegység* a *Dunán innen*! (E kérdésről lásd részletesebben: HEVESI A. 2000).

A medencetagok választóhegységeinek nevééről

A *Bakony*- és *Biharerdő* elnevezést PRINZ GY. (1937) újította föl, ill. „készítette”. A *Kárpát-medence* hármas tagolódását adó középhegységeket hazai szakirodalmunk a 19. sz. harmadik-, és a 20.

sz. első harmadában leginkább *Nyugati*-, ill. *Kelet-magyarországi-középhegység*nek nevezte. Az 1930-as évektől a *Nyugati-középhegység* mind gyakrabban szerepel *Dunántúli-középhegység* néven (CHOLNOKY J. 1934, 1937; BULLA B. 1941), de előfordul mint „*Magyar Középhegység*”⁷ (KALMÁR G. 1932; KARL J.–TEMESY GY. 1939) is. Ez utóbbi elnevezés tartalma esetenként mind a földrajzi, mind a földtani szakirodalomban gyakran kibővül; beleértik a későbbi *Északi-középhegységet* is (CHOLNOKY J. 1918; KOGUTOWITZ K. 1930). A *Mecseket*, a *Villányi*-, a *Kőszegi*- és a *Soproni-hegységet* viszont nem!

PRINZ GY. (1937) minden bizonnyal azért újította föl a *Bakonyerdő*, és azért alkotta meg a *Biharerdő* megjelölést, hogy velük a főntebb ismertetett, és az alább felsorolt bizonytalanságokat és ellentmondásokat elkerülhessük. Mert bár a *Keleti-Középhegység*⁸ a 20. sz. derekától szerepel *Erdélyi-középhegység*ként, *Erdélyi-peremhegység*ként, *Kelet-Magyarországi*-, majd *Erdélyi-szigethegység*ként, azonban e nevek is félreérthetők. Hiszen erdélyi középhegység pl. a *Hargita*, a *Görgényi-havasok* vagy a *Baróti-hegység* is, erdélyi peremhegység a *Csiki*- és a *Háromszéki-havasok* vagy a *Pareng* szintén, de ezek a *Kárpátok*, és nem a *Biharerdő* részei! Nem erdélyi, hanem partiumi – azaz a „*Részek*”-ben van – a *Béli*- és a *Zarándi-hegység*, ennek ellenére a *Biharerdő* tagjai.

KÁDÁR L. (1941) nem tartotta szerencsésnek a PRINZ GY. (1926, 1937) által felújított és alkotott „erdő” tagú megnevezéseket, mert azok, szerinte a német névadás mintájára készültek (lásd: *Fekete-erdő*, *Bajor*-, *Frank*-, *Thüringiai*-, *Oberfalzi*-, *Cseh-erdő*). Erdő-tagú földrajzi nevek azonban jóval a német hatások előtt léteztek Magyarországon! ANONYMUS (12??) *Gestájában* kilenc (!) hegyes vidék viseli az „erdő” megjelölést!⁹ TÜRÓCZY L. (1768) szerint a *Bakony erdő* („*Silva Bakonyiae*”) része a „*Bakony*”, a „*Virtes*” és a „*Farkas-Erdője*”; s a *Királyerdő* és az *Apácai-erdő* (a *Persányi-hegység* ÉNy-i része) ma is élő hegyes-, ill. hegység-rész név!

A Mátraerdő határaitól és tagolásáról

1997-es tájtagolásunktól (HAJDÚ-MOHAROS J.–HEVESI A. 1997, 5. ábra) az itt közreadott változat (6. ábra) az alábbiakban tér el:

A *Magas-felföldből* (*Belső-Északnyugati-Kárpátokból*)¹⁰ a *Mátraerdőbe* „emeltem át” a *Gömör–Tornai-karsztot*. Ennek fő oka, hogy mind magasságát (924 m), mind természetes növény- és talajtakaróját tekintve közelebb áll a *Mátraerdő* többi tagjához, mint a *Magas-felföld* vonulataihoz. Karsztos formakincse is inkább a *Bükkéhez*, mint a *Murányi-fennsíkéhez* vagy az *alacsony-tátrai, kistátrai* karsztvidékekéhez hasonló. PRINZ GY. (1937) is a „*Mátraerdő*”-be sorolta (1. ábra).

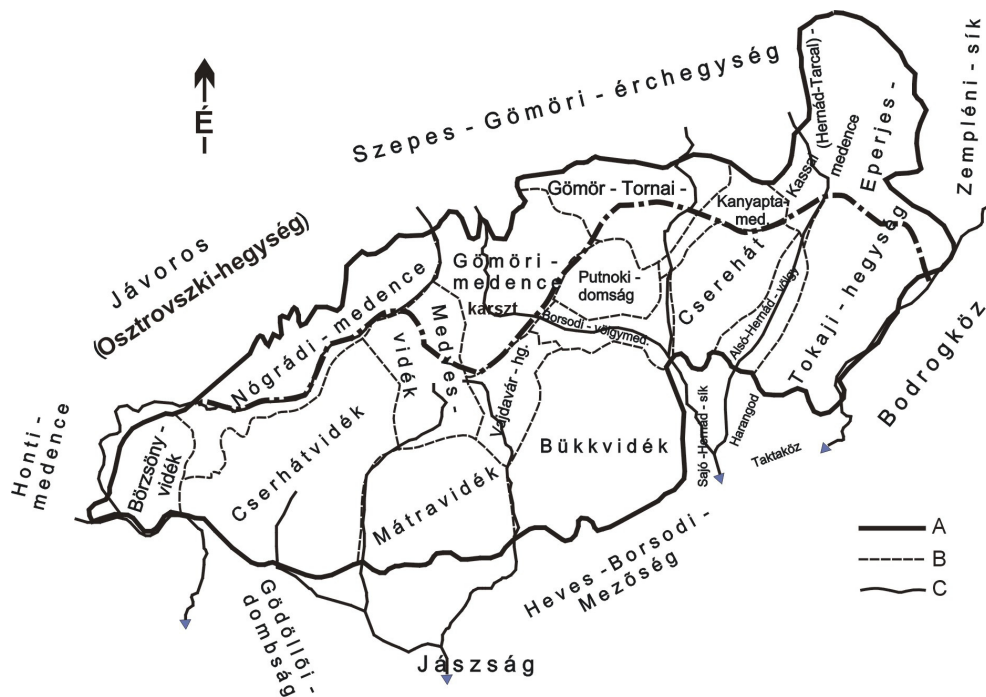
Indokolatlannak tartom a *Gömöri*-, a *Kanyapta*- és a *Kassai(Hernád–Tarca)-medence Sajó–Hernád-medence* néven való összefoglalását. Főként azért, mert a *Gömöri-medence* a *Kanyapta*- és a *Kassai(Hernád–Tarca)-medence*vel közvetlenül sehol sem érintkezik, lévén közöttük a *Putnoki-dombság*, a *Gömör–Tornai-karszt* és a *Cserehát*. Az ún. *Észak-magyarországi-medencékre* (PÉCSI M.–SOMOGYI S. 1967, 1980) vonatkozó észrevételeimet lásd HEVESI A. 1986, 2000). Az *Abauji-hegyalja Eperjes–Tokaji-hegység*hez sorolását szinte eleve követeli a *Tokajhegyalja* ugyanoda való tarto-

⁷Népről tájat elnevezni nem mindig szerencsés. A *Magyar-Morva-határhegység* magyarországi oldalán szinte csak szlovákok éltek, éppúgy mint a *Magyar-érchegység*ben. Viszont az ún. *Szlovák-karszt* lakosságának nagyobb része magyar.

⁸HUNFALVY Jánosnál (1864) „*Magyar-Erdélyi-határláncolat*”, a román szakirodalomban 1920 óta többnyire *Muntii Apuseni*, azaz *Nyugati-középhegység*.

⁹Mátra erdő, Szepes erdő, Gyümölcsény erdő, Törzsök erdő, Havas erdő, Zólyom erdő, Igfon erdő, Torbágy erdő, Vértes erdő.

¹⁰Egyik nevet sem tartottuk igazán megfelelőnek. Várom tudós munkatársaim jobb javaslatait!

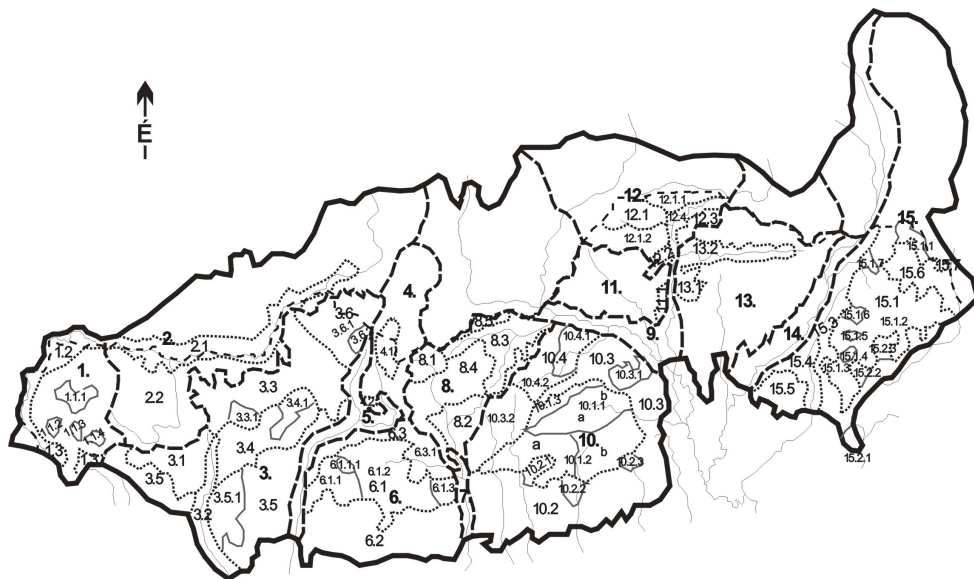
5. ábra. A Mátraerdő tájtagolása. – A = a Mátraerdő határa; B = tájrészhatár; C = vízfolyás. A pontokkal tagolt vonal a jelenlegi országhatárt jelzi

zása! Nem tartom szerencsésnek a *Borsodi-medence*¹¹ elnevezést, mert a *Sajó-völgy* e szakasza széles ugyan, de nem igazi medence, (GÁBRIEL A. 1991) inkább völgymedence.

A *Mátraerdő* magyarországi részének részletes tájtagolását (6. ábra) az országhatárok figyelembevételével nélkül készítettem el. Vagyis a *Nógrádi-medencét*, a *Cserhát- és Karancsvidéket*, a *Gömör-Tornai-karsztot* és az *Eperjes-Tokaji-hegységet* nem zártam le országhatárral. Ennek ellenére e tagolás nemcsak magyarországi használatra alkalmas. Az aprólékos tájtagolás területétől főleg azért választottam a *Mátraerdő* határon inneni részét, mert ezt ismerem legjobban (HEVESI A. 1986, 2000).

Tisztában vagyok azzal, hogy 1997-es tájtagolásunknak (HAJDÚ-MOHAROS J.–HEVESI A. 1997) az általam eddig említetteken és módosítottakon kívül is még több vitatható területe van. Ezek egy részén a közeljövőben magam próbálok változtatni. Az egész *Kárpát-medence* és az egész *Kárpátok* részletes, ám egységes szemléletű tagolásához azonban egyedül kevés vagyok. Remélem, hogy hasznos tanácsaikkal, jogos bíráló és gondolatébresztő megjegyzéseikkel a jövőben hozzásegítenek a *Kárpátok* és a *Kárpát-medence* mind helytállóbb, és a szomszéd országok földrajzosaik számára is elfogadható, egységes szemléletű tagolásának tökéletesítéséhez. Mert bár – mint tudjuk – tökéletes tájbeosztást nem lehet készíteni, és a világ összes jó borát sem lehet meginni, de azért mindkettőre törekedni kell.

¹¹ E név a Borsodi-szénmedence áthallásának tűnik, az azonban nem táj, hanem bányaföldtani egység.

6. ábra. A Mátraerdő határon inneni részének részletes tájtagolása. – 1 = Börzsönyvidék: 1.1 = Börzsöny: 1.1.1 = Magas-Börzsöny; 1.1.2 = Márianosztrai-medence; 1.1.3 = Kóspallagi-medence; 1.1.4 = Szokolyai-medence; 1.2 = Börzsönyi-Ipolymente; 1.3 = Börzsönyi-Dunakanyar; 2 = Nógrádi-medence; 2.1 = Nógrádi-Ipolymente; 2.2 = Dél-Nógrádi-félmedence; 3 = Cserhátvidék: 3.1 = Nyugati-Cserhát; 3.2 = Galga-völgy; 3.3 = Északi (Kopasz)-Cserhát: 3.3.1 = Cserhátsurányi-medence; 3.4 = Középső-Cserhát: 3.4.1 = Kisbárkány–Toldi-medence; 3.5 = Cserhátalja: 3.5.1 = Ecskendi-fennsík; 3.6 = Karancsvidék: 3.6.1 = Karancs; 3.6.2 = Karancsalja; 4 = Medves-vidék: 4.1 = Medves-fennsík; 4.2 = Kazári-medence; 5 = Zagyva-völgy; 6 = Mátravidék: 6.1 = Mátra: 6.1.1 = Nyugati-Mátra: 6.1.1.1 = Mátrakeresztési-medence; 6.1.2 = Magas-Mátra; 6.1.3 = Keleti-Mátra; 6.2 = Mátraalja; 6.3 = Mátra-hát: 6.3.1 = Recski-medence; 7 = Alsó-Tarna-völgy; 8 = Vajdavárvidék (Óbükk, Ózd–Pétervársárai-dombság): 8.1 = Zabari-medence; 8.2 = Pétervására–Leleszi-medence; 8.3 = Ózdi-medence; 8.4 = Vajdavár (Heves–Borsodi-Erdőhát); 8.5 = Gömöri-Erdőhát; 9 = Borsodi (Sajó)-völgy-medence; 10 = Bükkvidék: 10.1 = Bükk: 10.1.1 = Bükk-fennsík: 10.1.1a = Nagyfennsík; 10.1.1b = Kis-fennsík; 10.1.2 = Déli-Bükk; 10.1.2a = Délnyugati-Bükk; 10.1.2b = Délkeleti-Bükk; 10.1.3 = Északi-Bükk; 10.2 = Bükkalja: 10.2.1 = Tárkányi-medence; 10.2.2 = Cserépfalvi-medence; 10.2.3 = Kisgyőri-medence; 10.3 = Bükk-hát: 10.3.1 = Parasznyai-medence; 10.3.2 = Hevesaranyos–Mikófalvi-medence; 10.4 = Upponyi-hegyhát: 10.4.1 = Upponyi-hegység; 10.4.2 = Csokvaományi-medence; 11 = Putnoki (Gömör-Borsodi)-dombság: 11.1 = Szendrőládi-rögsor; 12 = Gömör–Tornai-karszt: 12.1 = Aggteleki-karszt: 12.1.1 = Alsó-hegy; 12.1.2 = Galgaság; 12.2 = Rudabányai-hegység; 12.3 = Szalonnai-karszt; 12.4 = Alsó-Bódva-völgy; 13 = Cserehát; 13.1 = Szendrői-hegység; 13.2 = Rakacavölgy (medence); 14 = Alsó-Hernád-völgy; 15 = Eperjes–Tokaji-hegység: 15.1 = Tokaji-hegység: 15.1.1 = Milic-hegycsoport; 15.1.2 = Háromhuta-hegycsoport; 15.1.3 = Molyvás-hegycsoport; 15.1.4 = Simai-medence; 15.1.5 = Baskói-medence; 15.1.6 = Regéc–Mogyoróskai-medence; 15.1.7 = Telkibányai-medence; 15.2 = Tokaj (Zemplén)-hegyalja: 15.2.1 = Nagy-Kopasz (Tokaji-hegy); 15.2.2 = Erdőbényei-medence; 15.2.3 = Erdőhorváti-medence; 15.3 = Abaúji-Hegyalja; 15.4 = Szerencsköz; 15.5 = Szerencsi-dombság; 15.6 = Hegyköz; 15.7 = Zempléni-sziget-hegység: 15.7.1 = Felsőregmec–Vilyvitányi-rög

IRODALOM

- ANONYMUS 12?? Gesta Hungarorum. Hasonmás kiadás, 58 p. Pais D. fordítása. – Magyar Helikon, Bp., 1977. 172 p.
- BALBI, A.–CZIRBUSZ G. 1899. Egyetemes földrajza. V. köt. Első rész – Nagybecskerek, 448 p.
- BALLAGI K.–KIRÁLY P. 1878. Egyetemes földrajz. III. köt. – Atheneum, Bp., 616 p.
- BENDEFY-BENDA L. 1932. A magyar föld szerkezete. – Pécs, Erzsébet Tudományegyetem Földrajzi Intézete
- BERTALANFFI P. 1757. Világnak Két rend-béli rövid isméréte. – Nagyszombat, 1024 p.
- BÉL M. 1735–1742. Notitia Hungariae novae historico geographica. I–V. köt. – Bécs
- BÉL M. 1767. Compendium Hungariae geographicum. – Pozsony, 200+30 p.
- BONFINI, A. 1489–1496(?), 1568. A magyar történelem tizedei. Kulcsár P. fordítása. – Balassi Kiadó, Bp., 1995, 1094 p.
- BRODARICS I. 1527. De conflictu Hungarorum cum Turcis ad Mohatz verissima descriptio. – Krakkó; Szentpétery I. fordítása, Lampel R. (Wodianer F. és fiai), Bp.; utánnomás: Zrínyi Katonai Kiadó, 1976, 68 p.
- BRÓZIK K. szerk. 1906. Nagy magyar atlasz. – Lampel R. (Wodianer F. és Fiai), Bp., 158+51 p.
- BULLA B. 1941. A nyugati országrészek. – Magyar Szemle Társaság, Bp., 79 p.
- BULLA B. 1962. Magyarország természeti földrajza. – Tankönyvkiadó, Bp., 424 p.
- CANNABICH, I.G.F. 1817. Közönséges vagy Universalis Geographia. – Czövek I. fordítása, Trattner J. T. betűivel és költségével, Pest, 412 p.
- CHOLNOKY J. 1918. Magyarország hegy-, vízrajza és települései. – In: id. LÓCZY L.: A Magyar Szent Korona országainak földrajzi, társadalomtudományi, közművelődési és közigazgatási leírása, 528 p.
- CHOLNOKY J. 1934. A Kárpátoktól az Adriáig. – Somló Béla Könyvkiadó, Bp., 276 p.
- CHOLNOKY J. 1936. Magyarország földrajza. – In: CHOLNOKY J.: A Föld és élete, VI. köt. – Franklin Társulat, Bp., 530 p.
- CSIBA I. 1714. Dissertatio historico-physica de montibus. – Nagyszombat; Tóth P. fordításában: Magyarország hegyeiről. 1991, Miskolc–Rudabánya, 198 p.
- FRÖLICH D. 1639. Medulla Geographiae practicae. – Bártfa
- GÁBRIEL A. 1991. Hagyományos tájnevek, földrajzi nevek. – Földr. Ért. 40. 1–2. pp. 161–164.
- GÓCZÁN L. 1961. Vita Magyarország természeti földrajzi tájbeosztásáról. – Földr. Ért. 10. 2. pp. 258–264.
- GUNDA B. et al. 1936. Elsüllyedt falu a Dunántúlon. Kemse község élete. – Bp.
- HAJDÚ-MOHAROS J. 2000. Magyar településtár. – Kárpát-Pannon Kiadó, Bp., 788 p.
- HAJDÚ-MOHAROS J.–HEVESI A. 1997. A kárpát-pannon térség tájtagolódása. – In: KARÁTSON D. főszerk. Magyarország földje. – Pannon Enciklopédia, Kertek, 2000, pp. 274–284.
- HAJDÚ-MOHAROS J.–HEVESI A.–HORVÁTH Zs. 1997. A kárpát-pannon térség természeti tájbeosztása (térkép). – In: KARÁTSON D. (főszerk.): Magyarország földje. Pannon Enciklopédia, Kertek, 2000, pp. 280–281.
- HELTAI G. 1575. Krónika az magyaroknak dolgairól. – Kolozsvár. Legutóbbi kiadás: Kulcsár M. és Kulcsár P. közreműködésével, 1981. – Magyar Helikon, 474 p.
- HEVESI A. 1986. Gondolatok dr. Tóth G. „A központi-Bükk és geomorfológiai körzetei” c. tanulmányáról. – Földr. Ért. 35. 3–4. pp. 375–386.
- HEVESI A. 2000. Gondolatok Somogyi Sándor „Az Észak-magyarországi-középhegység és táj földrajzi felosztása” c. tanulmányával kapcsolatban. – Földr. Ért. 35. 3–4. pp. 303–309.
- HOFER T. 1955. Déldunántúl településformáinak történetéhez. – Ethnographia, pp. 125–86.
- HUNFALVY J. 1863–1864. A Magyar Birodalom Természeti Viszonyainak Leírása I–II. köt. – Pest, 539 p., ill. 691 p.
- JUHÁSZ D. 1988. A magyar tájnévadás. – Nyelvtudományi Értekezések, 126. Akad. Kiadó, Bp., 111 p.

- KALMÁR G. 1932. Magyar hazánk és népei. – Szent István Társulat, Bp., 235 p.
- KARL J.–TEMESY GY. 1939. A magyar föld és népe. – Franklin Társulat, Bp., 111 p.
- KÁDÁR L. 1941. A magyar nép tájszemlélete és Magyarország tájnevei. – Országos Táj- és Népkutató Intézet, Bp., 24 p.
- KOGUTOWITZ K. 1930. Dunántúl és Kisalföld írásban és képekben. I–II. – Magyar Királyi Ferenc József Tudomány Egyetem Földrajzi Intézete, Szeged, 298 p., ill. 352 p.
- KÓSA L.–FILEP A. 1975. A magyar nép tájtörténeti tagolódása. – Akad. Kiadó, Bp., 231 p.
- LOSONTZI HÁNYOKI I. 1773. Hármaskis Tükör. – Pozsony, 222 p.
- MALONYAI D. 1912. A dunántúli magyar nép művészete (Veszprém, Zala, Somogy, Tolna). – Bp.
- MAROSI S.–SOMOGYI S. (szerk.) 1990. Magyarország kistájainak katasztere I–II. – MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Bp., 1023 p.
- OLÁH M. 1536. Hungaria – Athila. Németh Béla fordítása. – In: KLANICZAY T. (szerk.): Magyar Remekírók: „Janus Pannonius. Magyarországi humanisták” 1982, Bp., 1044–1097. p.
- PAPP-VÁRY Á. 1994. Földrajzi Atlasz. – Cartographia-Westerman, Bp., 131 p.
- PAPP-VÁRY Á. 1999. Magyarország atlasza. – Cartographia, Bp., 395 p.
- PÉCSI M. főszerk. 1989. Magyarországi Nemzeti Atlasza. – Kartográfia, Bp., 395. p.
- PÉCSI M.–SOMOGYI S. 1967. Magyarország tájai és geomorfológiai körzetei. – Földr. Közl. 15. (91.) 4. pp. 285–304.
- PÉCSI M.–SOMOGYI S. 1980. Magyarország természeti földrajzítájbeosztás térképe. – MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Bp.
- PRINZ GY. 1926. Magyarország földrajza. – Pécs
- PRINZ GY. 1937. Magyarország tájrajza. – In: Magyar földrajz, Magyar föld, magyar faj I. köt. – Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Bp. pp. 1–341.
- SEBESTYÉN GY. 1906. Dunántúli gyűjtés. – Bp.
- SOÓ R. 1945. A Kárpátmedence növényvilága. – In: Növényföldrajz V. fej. – Magyar Természettudományi Társulat, Bp. pp. 145–194.
- SZÁSZKY TOMKA J. 1777. Introductio in orbis antiqui et hodierni Geographiam. – Pozsony, Kassa, 990 p.
- SZEGHALMY GYULA 1938. Dunántúli vármegyék. – Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, Bp., 219 p.
- SZÉKELY A. 1968, 1975. Európa koszorúja: a Kárpátok; Európa központi katlanja: a Kárpát-medencevilág. – In: MAROSI S.–SÁRFALVI B. (szerk.): Európa I. köt. – Gondolat, Bp., pp. 260–291.
- SZENTIVÁNY M. 1691. Curiosa et Selectiora Variarum Scientiarum Miscellanea. Decadis Secundae, Pars Prima, Dissertatio IV.: Sacrae Coronae Hungariae. – Nagyszombat, pp. 100–162.
- TÚRÓCZI L. 1768. Ungaria suis regibus compendio data. – Nagyszombat, 631 p.

Nagy Gábor–Kanalas Imre (szerk.): Régiók az információs társadalomban. – MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet, Kecskemét, 2003. 168 old.

Figyelemre méltó kiadványt jelentetett meg a hazai regionális kutatások szakmai körökben jól ismert műhelye, amikor közreadta fenti című, az információs társadalom (IT) kialakulásához vezető út területi sajátosságait és a folyamat magyarországi jellemzőit sokoldalúan áttekintő könyvét.

A két szerző-szerkesztő és további két szerző (CSATÁRI Bálint, SZARVÁK Tibor) által jegyzett mű a 21. sz.-i társadalmi–gazdasági fejlődés kulcsterületének számító információs ágazat legfontosabb ismérveit négy fejezetben mutatja be, számos ábrával és táblázattal alátámasztva a szöveges mondanivalót.

Az információs ágazat növekvő nemzetgazdasági jelentőségét hangsúlyozó bevezető (CSATÁRI B.–KANALAS I.) után a könyv első fejezete (KANALAS I.–NAGY G.) a hazai távközlés fejlődéstörténetéről nyújt rövid, lényegre törő áttekintést, majd a jelenleg is működő adatátviteli technikákról és azok időbeni változásairól kaphat képet az olvasó. A fejezet záró része a távközlési piac várható alakulását kísérli meg felvázolni.